

ború előkészítő szakaszában kirobbant Redl-botrány főszereplője, a cs. és kir. hadsereg magasrangú vezérkari tisztje a cári hadsereg hírszerzője volt és megbízási számára időben adott át minden — a cári hadvezetés számára fontos — hadműveleti értesülést, így a przemysli védőrendszer pontos műszaki adatait is, az orosz hadvezetésnek elegendő lett volna a város bekerítése után a védők kiéheztetése és a részleges felmorzsolás taktikája is.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy mindezen kedvezőtlen körülmények ellenére a cs. és kir. seregtettek, főleg a védelem magyar honvéd csapategységei, a város kétszeri bekerítése során hősiesség helytálltak, sikeresen végrehajtottak több ellentámadást, nem egyszer 50—75%-os saját veszteségek és az ismertett nehézségek ellenére is.

A város második, hosszabb körülrársa teljesen felmorzsolta a védők erejét, az emberállomány szinte elfogyott, az életben maradtak is betegek voltak; az állatállományból a még használható lovakat is fel kellett áldozni, hogy élelemhez jussanak, így a védőőrség parancsnokságának — mert a felmentési kísérletek rendre megghiúsultak — a fővezérség hozzájárulása mellett nem volt más lehetősége, mint a kitörés megkísérlése.

Több ellenséges hadsereg gyűrűjében a kitörést mindössze 49 zászlóalj, 2 lovas-század, 13 üteg és 5 műszaki század hajtotta végre, jobban mondva azok, akik ezekből a leharcolt, kiképzetlen és kiéheztett egységekből megmaradtak. Zrínyi sem indított a körülzárt Szigetvárból reménytelenebb kitörést, bár itt a városparancsnok bizott még a „meglepetés erejében”. A kitörési kísérlet természetesen elbukott.

Még a cári hadvezetés is értékelte a vár hősiei védelmét és Przemysl foglyait annak megfelelő elbánásban részesítette.

Megérte-e az első világháború első évében hozott iszonyatos áldozat (a mindkét oldalon egy millióra becsülhető veszteség) a kitűzött célt?

Az Osztrák—Magyar Monarchia áldozatul dobott katonatömegei nem tudhaták, hogy az imperialista Ausztria és Németország vezetői több mint fél évszázadon át (szinte az 1848/49-es szabadságharc kényszerszövetsége óta a krimi majd a balkáni érdekellentétekig) milyen diplomáciai harcot folytattak Kelet-Európa és Dél-Európa birtoklásáért. A kormányok hol egymással, hol a későbbi ellenséggel összejátszva igyekeztek hatalmi céljaikat érvényesíteni, amíg a szerbiai pánszláv mozgalom letörésére irányuló osztrák törekvések és az ezzel ellentétes anarchista csoportok mögötti cári körök megérlelték és kiváltották az első világháborút.

Ebben a hatalmi harcban minden szerepet játszott, csak az áldozatul dobott katonák és ártatlan polgári lakosok millióinak sorsa nem számított. Erre a politikára csak az 1917. évi Nagy Októberi Szocialista Forradalom, illetve a hadszíntér másik oldalán az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság tettek pontot.

Szabó László hadtörténész tudományos kutatásokon alapuló műve az első világháború keleti hadszínterének legeredménytelenebb csatáihoz kalauzolja el az olvasót és világítja meg számunkra, miért kellett magyar katonák tömegeinek idegen érdekekért áldozni életüket. Przemysl védői a dilettáns hadvezetés áldozatai voltak.

Windisch Aladárné

BÉKÉS REZSÓ

TRUMAN ÁRNYÉKA

Kontinuitás és változások a második világháború utáni amerikai globálstratégiában

(Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1982. 366. o.)

Békés Rezsó külpolitikai újságíró el-sősorban azok az olvasók ismerhetik, akik az USA második világháború utáni politikája iránt érdeklődnek. A szerző nyomon követi a második világháború utáni amerikai globálstratégia állandó és változó elemeit. Azokat a folyamatokat,

összefüggéseket mutatja be, amelyek a második világháborút követő hidegháborútól a nixon-i—kissingeri enyhülési politikáig, ill. innen visszakanyarodva ismét a hidegháborús politikához vezettek.

A könyv három részre tagolódik. Az első rész Truman hatalomra jutásáról,

(1945. április 12.) az antifasiszta koalíció növekvő ellentétéről és a hidegháborús politika kibontakozásáról szól. A második részben nyomon követhetjük a szovjet—amerikai globális erőegyensúly kialakulását (1953—1968), ami Eisenhower, Kennedy és Johnson elnöksége idején ment végbe. A harmadik rész részletebben foglalkozik a nixon—kissingeri politikával, amely a szovjet—amerikai együttműködés elmélyítésére, a politikai és katonai enyhülés megteremtésére irányult. Az enyhülési politika aláásása már Ford elnöksége alatt megindult. A támadás azonban — amely az enyhülés eredményeinek felszámolására és az amerikai katonai erőfölény visszaszerzésére irányult — csak Carter elnöksége alatt indult meg.

A szerző a hidegháború kibontakozását 1945 áprilisa és 1946 márciusa közötti időszakra teszi. Allításának igazolásaként az új amerikai vezetésnek a teheráni és a jaltai megállapodásokkal ellentétes politikáját említi: a lend-lease szerződés felülvizsgálását, az Egyesült Államok megváltozott álláspontját Németország és Lengyelország jövőjét illetően, és az atomszarolást a Szovjetunió irányában.

Bizonyítja, hogy Truman tudatosan rombolta a bizalmat, amely a szovjet—amerikai együttműködés alapja volt, szándékosan hintette el a gyanakvást, mérgezte meg a nemzetközi légkört egy új világhatalmi globálstratégia megalapozása és elfogadtatása érdekében.

Békés Rezső szerint a további politikai lépések már mind a kibontakozott hidegháborús tendenciát erősítették. Így pl.: 1947. március 12-én az Egyesült Államok kongresszusához küldött elnöki üzenet, mely a politikai köztudatba „Trumandoktrína” néven vonult be. Ebben az USA, mint a tőkés világ vezető nagyhatalma, globális érdekeit az egész világon kész megvédeni és ennek érdekében kész katonai erőt is alkalmazni, bárhol, ahol ezt szükségesnek ítéli. Az amerikai felfogás szerint a Szovjetunió mindenekelőtt a vele közvetlenül határos tőkés államokat fenyegette elsősorban, így a Truman-elv alapján az ún. „déli válság-ív” országainak megerősítését tűzték ki célul. Ez Görögországot, Törökországot és — részben — Iránt foglalta magában. Az 1949. január 20-án előterjesztett „Négy pont” is a hidegháborút erősítette. Ez a négyponos terv már nemcsak a kapitalista Európának ígért amerikai pénzügyi és műszaki segítséget a tőkés rendszer stabilizálásához, hanem Latin-Amerika, a Közel- és Közép-Kelet, Délkelet-Ázsia, valamint Afrika országainak is. A gazdasági függés szorosabbá tételét a katonai integráció követte: 1949.

április 4-én megalakult a NATO s ezzel teljessé vált a hidegháborús politika.

A hidegháborús külpolitikával egyidejűleg Truman és a mögötte álló tőkés csoportok az amerikai belpolitikai életet is „újjászervezték”. Kíméletlenül leszámoltak a liberálisokkal és a baloldali nézeteket vallókkal, gondoljunk csak az Amerikaelenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság, ill. Joseph McCarthy hírhedt tevékenységére. Truman már 1947-ben új törvényt hozott az „Állambiztonságról”, amely centralizálta az USA kül- és belbiztonságával foglalkozó intézményeket. Két új hatalmi-biztonsági szervet hozott létre: az egyik a Nemzetbiztonsági Tanács, a másik a Központi Hírszerző Hivatal volt. A trumani politika az USA világhatalmi törekvéseinek megvalósítására, a Szovjetunió és a népi demokratikus országok befolyásának visszaszorítására és a felszabadító mozgalmak elfojtására irányult. E hidegháborús politika súlyos külpolitikai konfliktusokhoz vezetett, többek között a berlini válsághoz (1948 június) és a koreai háborúhoz (1950 június).

A hidegháborús politikát hirdetve jutott hatalomra az Eisenhower-kormány is (1953 január), bár hatalomra kerülésekor már az Egyesült Államoknak jelentős katonai és gazdasági nehézségei voltak. Az USA gazdasági fölénye ugyan még érvényesült a tőkés világgazdaságban, a nyugat-európai szövetségesek és Japán azonban már kezdtek vetélytársakká válni. Az USA-nak sikerült katonai támaszpontokkal körülvenni a szocialista országokat, katonai szövetségbe tömöríteni szövetségeseit, bevetni a hidegháborús nyomás, fenyegetés minden eszközét, de a trumani elképzeléseket így sem sikerült megvalósítani. Ezért az új kormány szakított a trumani „feltartóztatási” politikai stratégiával s helyette a „felszabadítás” doktrínáját hirdette meg. E koncepció alátámasztására született meg a „tömeges nukleáris megtorlás” katonai doktrína. Az USA nagyszabású nukleáris fegyverkezését jelezte: az atom — ill. a hidrogénbomba tökéletesítése, nukleáris fegyverek felhalmozása, e fegyverek célba juttatására alkalmas stratégiai bombázók tömeges gyártása.

1953-tól a nemzetközi politikai életben a hidegháborús és az enyhülésre irányuló törekvések egyidejűleg voltak jelen. Sztálin halála után az új szovjet vezetés visszatért a békés egymás mellett élés Lenin által kidolgozott alapelveihez és aktív békeoffenzívába kezdett: 1954—55-ben számos javaslatot tett egy európai kollektív biztonsági rendszer megteremtésére és hozzájárult az osztrák államszerződés létrejöttéhez. (1955. május 15.)

A Szovjetunió békekövetelése és a nukleáris fegyverkezés által okozott félelem azt eredményezték, hogy 1955. július 18-án Genfben megtartották az első kelet—nyugati csúcstalálkozót (Potsdam után). A Szovjetunió és az Egyesült Államok közti viszony megújulásának kezdetét jelezte Nixon moszkvai ill. Hruscsov washingtoni látogatása 1959-ben. Eisenhower — nyolcéves elnöki periódusa alatt — megérezte a politikai erőviszonyok változását. Belátta, hogy a Szovjetunió szándékainak és törekvéseinek figyelembevételével nélkül nem lehet globális politikát folytatni. Észrevette a fejlődő országok jelentőségét, s azt is, hogy az USA-nak más módon kell hozzájuk viszonyulnia, ellenkező esetben a fejlődő világ a Szovjetunióban keres támaszt.

Eisenhower felismerte a megváltozott helyzetet, politikája azonban mégsem ezt tükrözte.

A 60-as évek elejére a nemzetközi erőviszonyokban minőségi változás állt be, a legmarkánsabb változás éppen a katonai erőviszonyokban történt. Az 50-es évek végére a szovjet hadsereg nagy mennyiségű hadműveleti, harcászati és hadászati atomfegyver birtokosa lett, korszerűsítette hadászati bombázó légierejét, majd rövidesen kifejlesztette interkontinentális rakétáit is. Ennek nagy politikai jelentősége volt, hiszen ezzel megszűnt az USA területi sérthetlensége és katonai fölénye.

A megváltozott nemzetközi és katonai viszonyok között az amerikai politikai és katonai doktrína már nem felelt meg, hiszen a dullesi „tömeges megtorlás” alapján az USA egy háborús konfliktus esetén két alternatíva között választhatott: vagy kénytelen a számára előnytelen békét is elfogadni, vagy vállalja az atomvilágháború kirobbantását. Az amerikai politikai és katonai doktrínák megváltoztatására — amely jobban alkalmazkodott az új nemzetközi viszonyokhoz és az amerikai monopoltőke érdekeihez — Kennedy kormányzása idején került sor. Az új politikai doktrína a „fellazítás” lett, míg a „tömeges megtorlás” a „rugalmas reagálás” váltotta fel.

A „fellazítási” politika a katonai eszközök helyett a gazdasági, ideológiai és a kulturális eszközöket helyezte előtérbe. Ezek segítségével próbálták elérni a Szovjetunió és a szocialista országok közötti kapcsolatok lazítását, a nemzetközi munkásmozgalom egységének a megbontását, a marxizmus—leninizmus lejáratását.

Mindezek a „békés átmenet” keretében megvalósuló restaurációt szolgálták volna. A megváltozott politikai célokat az új katonai doktrína is támogatta, felad-

va a nukleáris haderők prioritását, a hangsúlyt a korlátozott háborúk megvívására szükséges szárazföldi és tengerészeti erőkre helyezte át. Kennedy és az őt támogató északkeleti monopoltőke hajlandó volt bizonyos változásokat véghez vinni az amerikai stratégiában, de nem adták fel azt a reményt, hogy az USA rövid időn belül ismét megszerzi a katonai fölényt, amely átváltható lesz politikai fölényre a szocialista országokkal szemben. Ez az ellentmondás jól jellemzi a Kennedy-kormány tevékenységét: egyrészt tárgyalások kezdeményezése a vitás kérdések megoldására, másrészt merev ragaszkodás az amerikai érdekek védelmére (pl. az 1963 augusztusi atomcsend-egyezmény ill. a kubai válság).

A politikai enyhülés kibontakozása és térhódítása a Nixon-kormány idejére esik (1969—1974). Jelentős eredmények születtek Európában éppúgy, mint a szovjet—amerikai kapcsolatok terén. Nixon elnökké választása idején az amerikai nagytőke politikameghatározó csoportjainak jelentős része elfogadta azt a gondolatot, hogy az Egyesült Államoknak realista módon, rugalmasabban kell alkalmazkodnia a megváltozott világhelyzethez. Az USA vezetői, mindenekelőtt Nixon elnök, és nemzetbiztonsági tanácsadója, Kissinger, a két nagyhatalom közötti stratégiai egyensúly létrejöttéből azt a következtetést vonták le, hogy kerülni kell az olyan szituációkat, amelyek a Szovjetunióval való közvetlen katonai szembekerüléshez vezetnek. Szerintük a szovjet—amerikai viszonyban, de a nemzetközi kapcsolatokban is, a konfrontáció korszakáról át kell térni a tárgyalások korszakára.

A nemzetközi változások felismerése az „amerikai mindenhatóság”, az „amerikai vezető szerep” eszméjének felülvizsgálatához vezetett. Rájöttek arra, hogy az erőnövekedés nem jelenti többé azt, hogy az USA nagyobb mértékben képes lakosságának védelmet nyújtani, a katonai erő növekedése pedig nem vonja maga után a politikai befolyás növekedését. Az első tétel magában foglalta a Szovjetunióval való fegyverkezés-korlátozási ill. leszereleési megállapodások lehetőségét, a második pedig egy új politikai-katonai doktrína szükségességét. Ez a „Nixon-doktrínával” teremtődött meg.

A doktrína szerint az imperialista hatalmak összefogása szükséges a szocialista világrendszer ellen, mert így tudják csak megakadályozni a szocializmus továbbírtéyerését, politikai, gazdasági tekintélyének növekedését. A doktrína nem módosította az USA külpolitikájának alapelveit és céljait, de jelentős tartalmi és módszerbeli változásokat hozott.

Hiányzott a szocialista világrendszer megsemmisítésére irányuló nyílt, közvetlen fenyegetés, nagyobb hangsúlyt kaptak benne a békés egymás mellett élés feltételei között alkalmazható gazdasági, diplomáciai, ideológiai, kulturális eszközök és módszerek.

Nixon kényszerű távozása után (1974 augusztus) úgy látszott, hogy az új elnök politikájában nem lesz lényeges eltérés a nixon—kissingeri külpolitikai irányvonaltól s az amerikai kormány továbbra is prioritást biztosít a Moszkvával folytatott párbeszédnek. Az események is ezt látszottak bizonyítani: 1974 októberben Washingtonban megtartották a szovjet—amerikai energetikai bizottság ülés-szakát, Moszkvában pedig nem sokkal ezután a szovjet—amerikai kereskedelmi és gazdasági tanács ülésezett. A legnagyobb jelentőségű esemény mégis Ford 1974 novemberi vlagyivosztkói utazása volt.

Ugyanakkor Reagan előretörése a Republikánus Pártban azt bizonyította, hogy erősödik azoknak a köröknek a nyomása, amelyek az enyhülést „egyirányú utcának” tartották. Ezek azt vallották, hogy az Egyesült Államok katonai erő tekintetében lemaradt, ill. hátrányba került a Szovjetunióval szemben. Ezért szerintük nagyszabású fejlesztésre van szükség mind a hadászati fegyverek, mind a hagyományos harceszközök terén, a szárazföldi haderőknél, a haditengerészetnél és a légierőknél egyaránt.

Az enyhülési politika elleni támadások már jelezték, hogy az amerikai uralgó csoportokon belül erőltetődások mentek végbe: a keleti partvidékkel szemben megerősödtek a kaliforniai és a

déli tőkés csoportok. Ezek a körök támogatták Carter elnökké választását, is, Forddal szemben. Carter, és tanácsadója Brzezinski, politikájukkal mindinkább eltávolodtak a nixon—kissingeri vonaltól és a hidegháborús időszakra emlékeztető intézkedéseket hoztak. Ilyenek: a „Carter-doktrína”, (1980. január 23.) amelyben az USA életfontosságú érdekszférájának nyilvánította a Perzsa-öböl térségét, az „59. számú elnöki dekrétum”, amely lényegében a korlátozott nukleáris háborút akarta törvényesíteni, s olyan hadászati felkészülést sürgetett, amely lehetővé teszi, hogy az USA hadereje kisebb arányú nukleáris csapást mérjen a Szovjetunió katonai és polgári létesítményeire.

Különös veszélyessége e dekrétumnak abban van, hogy katonailag lejjebb szálítottta az atomháború küszöbét, másrészt, hogy igyekezett hozzászoktatni az európai országokat és népeket az atomfegyverrel vívott korlátozott háború lehetőségéhez s az ilyen háború megnyerhetőségéhez. A könyv befejező részében Reagan hatalomra jutását és az USA várható politikáját ismerteti a szerző.

A recenzius a könyv fő érdemét abban látja, hogy az amerikai globálstratégia bemutatásán keresztül elősegíti az Egyesült Államok külpolitikai döntéseinek jobb megértését, s ezáltal a bonyolult nemzetközi viszonyokban való könnyebb eligazodást.

A bőséges életrajzi adatok, melyek rengeteg hasznos és érdekes információt tartalmaznak, nemcsak növelik a könyv értékét, hanem olvasmányosabbá és érdekesebbé is teszik azt.

Okváth Imre

VOENNO-BLOKOVAJA POLITIKA IMPERIALIZMA

Isztorija i szovremennoszty

(*Vojenizdat, Moszkva, 1980. 453 o.*)

Napjainkban már könyvtárnnyira tehető a katonai tömbökkel, katonai szövetségekkel foglalkozó nemzetközi és hazai szakirodalom és publicisztika. Ez a szakirodalom a világ katonai, politikai, katonapolitikai eseményeinek felgyorsulása, változása révén egyre inkább növekszik. A közelmúltban szovjet és NDK-beli (had)történész kollektíva vállalkozott az imperialista katonaitömb-politika történetének, változásának napjainkig terjedő feldolgozására. A szerzői együttes Zsi-

lin altábornagynak, a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériuma Hadtörténelmi Intézete parancsnokának és Brühl vezérőrnagynak, az NDK Hadtörténelmi Intézete parancsnokának, mint szerkesztőknek a vezetése alatt széles áttekintését adja az imperializmus huszadik századi katonaitömb-politikájának, ki- és átalakulásának.

A kötet nemcsak az — kezdetben főleg — Európára jellemző katonai szövetségek, katonai tömbök történetét tár-